



महाराणा प्रतापसिंह शिक्षण संस्था मुंबई संचलित

आनंदीबाई रावराणे कला, वाणिज्य व विज्ञान
महाविद्यालय, वैभववाडी जि.सिंधुदुर्ग - ४१६८१०, महाराष्ट्र

२०२० या महाराष्ट्र राज्याच्या हिरक महोत्सवी वर्षानिमित्त

इतिहास विभाग आणि अंतर्गत गुणवत्ता हमी विभाग आयोजित

आंतरविद्याशाखीय ऑनलाइन राष्ट्रीय परिषद - २०२०

“महाराष्ट्राच्या जडणघडणीतील ६० वर्षे- चळवळी व विकासाचे प्रवाह
(१९६० ते २०२०)”

शनिवार दि. ३० मे, २०२०



Price: 200/-

**“महाराष्ट्राच्या जडणघडणीतील ६० वर्षे- चळवळी व विकासाचे प्रवाह
(१९६० ते २०२०)”**

प्राचार्य डॉ. सी. एस. काकडे
प्रा. एस. एन. पाटील
प्रा. डी. एम. सिरसट

© 2020 by Authors

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced or transmitted, in any form or by any means, without prior permission of the author. Any person who does any unauthorized act in relation to this publication may be liable to criminal prosecution and civil claims for damages. [The responsibility for the facts stated, conclusions reached, etc., is entirely that of the author. The publisher is not responsible for them, whatsoever.]

ISBN- 978-1-71679-154-3

Published by,

अनुक्रमणिका

1	मानवी जीवन आणि विज्ञान - तंत्राज्ञान चळवळ प्रा. डॉ. शिवकुमार सोनाळकर	1
2	"साठोत्तर महाराष्ट्राच्या जडणघडणीतील परिवर्तनवादी सामाजिक चळवळ अंधश्रद्धा निर्मूलन" प्रा. डॉ. सौ. कल्पना राजीव मोहिते	19
3	महाराष्ट्राचा सामाजिक, आर्थिक आणि राजकीय विकास प्रा. डॉ. व्ही.जी. भास्कर	27
4	कृषी पर्यटनाचे व्यवस्थापन डॉ. बी. डी. इंगवले	31
5	आधुनिक महाराष्ट्रातील झंझावती व्यक्तिमत्व- बाळासाहेब ठाकरे ¹ प्रा. श्री. एस. एन. पाटील ; ² प्रा.आर.बी.पाटील	36
6	महिला सबलीकरण ¹ प्रा. डॉ. पाथरकर एस. व्ही; ² सौ. सरिता दशरथ देशमुख	42
7	आधुनिक महाराष्ट्रातील महिला धोरण व आरक्षण डॉ. व्ही. ए. देऊलकर	48
8	महिला सबलीकरण डॉ. आनंद प्रभाकर बांदेकर	52
9	संयुक्त महाराष्ट्रातील महिला परिवर्तन चळवळी प्रा. डॉ. सत्येंद्र भास्करराव संतकर	57

Social Media

Aparna sharad kedari

Sheth J.N. Paliwala Commerce, Arts and Science College Pali,
Sudhagad, Dist- Raigad. Email- aparnakedariak@gmail.com

ABSTRACT- Social media is a platform for public around the World to discuss their and opinions before knowing the actual aspect of social media people must have to know what does social media mean? Social media is a term used to describe the interaction between group or individuals in which they produce, share and sometimes exchange ideas, image, video and many more over the internet and virtual communities. Children are growing up surrounded by mobile devices and interactive social networking side such as Twitter, My space, and Facebook, Orkut which has made the social media a vital aspect of their life. Social network is transforming the behavior in which youthful people related with their parent's peers, as well as how they make use technology the effect of social networking are twofold. Social media is fundamentally changing the way people communicate, consume and collaborate. On positive side, social network can act as invaluable tools for professional. Social network sides may also be used to network efficiently on Negative side, the internet is laden with a number of risks associate with online communities. This aims provide a review of current status of social media research and also explain how these media will influence the society in a broad way.

1. INTRODUCTION

A social media is an online platform which people use to build social network or social relation with other people who similar personal or career interests, Activities background or real-life connection. The impact of social Networks on young people is significant. It is becoming increasingly clear that social Network have become part of people's lives. Many adolescent people are using their Laptop, Table Computer and Smartphone to check tweets and status update from their friends and family. Due to the advancement in technology people are pressured to accept different lifestyle. Social networking sites can assist young people to become more socially capable. Social media is a web-based form of communication. Social media has different form, together with bl

how scientists develop their studies and how useful results for citizens and societies may be obtained. Concrete strategies to achieve social impact in particular research projects are related to a broader understanding of the role of science in contemporary society. There is a need to explore dialogues between science and society not only to communicate and disseminate science but also to achieve social improvements generated by science.

When refer to social media, application such as Facebook, What's App, Twitter, You Tube, LinkedIn, Pinterest, and Instagram obtain come to mind. These applications are driven by user-generated content, and are highly influential in a myriad of settings, from purchasing/selling behavior's, entrepreneurship, political issues, to venture capitalism. As of April 2017, Facebook enjoys the exalted position of being the market leader of the social media world, with 1.97 billion monthly users. In addition to posts, social media sites are bombarded with photo and video uploads, and according to the recent numbers, about 400 million snaps a day have been recorded on Snap chat, with around 9000 photos being shared every second. While 50 million businesses are active on Facebook business pages, two million businesses are using Facebook advertising. Apparently, 88% businesses use Twitter for marketing purposes.

The present research paper aim to focus on the following objective:

- ❖ To finding Positive and Negative Impact on Social Media.
- ❖ To assess Benefit of Media.

2. LITERATURE REVIEW OF

As Youth and Teens are the builder of nation, and in this era they are grown up as part of the Net Generation. They can easily use the latest technology in various forms, including smart phones, mp3 players, digital cameras, video games, iPads, electronic readers, and personal computers. Social Media has its both positive and negative effects. This research paper is based on secondary data collected from the online sources, different research papers and from the Google search engine. We also used some data gathering tools for gathering information about the usage of social media in general. In this paper we study various social networking sites, various areas (Business and Commerce, Education, Health and medical Education etc) in which social media is extensively used in these days with its positive and Negatives aspects and guidelines for handling the negative effects of social media on society. Twitter and Facebook are included in the top ten leading social networks worldwide, as ranked by the number of active users. Facebook is at the top of the list, with 1.068 million

Social media channels have been everywhere since the early 2000s, and it has been growing at exponential rates since then – Everyday. We spend 135 minutes on Facebook, Twitter, Instagram, and Whatsapp. It's hard to imagine a world without it, and we tend to think that before Facebook social media wasn't really a thing. What if we told you it dates much further back than Facebook or even Myspace? Yes, and even past the first recognized social media site "Six Degrees", founded in 1997 by Andrew Weinreich. Social media comprises communication websites that facilitate relationship forming between users from diverse backgrounds, resulting in a rich social structure. User generated content encourages inquiry and decision-making.

Here's our list of 10 types of social media and what they're used for:

- **Social networks**—Connect with people
- **Media sharing networks**—Share photos, videos, and other media
- **Discussion forums**—Share news and ideas
- **Bookmarking and content curation networks**—Discover, save, and share new content
- **Consumer review networks**—Find and review businesses
- **Blogging and publishing networks**—Publish content online
- **Interest-based networks**—Share interests and hobbies
- **Social shopping networks**—Shop online
- **Sharing economy networks**—Trade goods and services
- **Anonymous social networks**—Communicate anonymously

4. POPULAR SOCIAL MEDIA SITES

- Facebook:-** This is the largest social media network on the internet, both in terms of total number of users and name of recognition. Facebook came into existence on February 4, 2004, Facebook has within 12 years managed to collect more than 1.59 billion monthly active users and this automatically makes it one of the best mediums for connecting people from all over the world with your business.
- Twitter:-** we might be thinking that restrictive our posts to 140 characters is no way to advertise our business, but we will be shocked to know that this social media stage has more than 320 million active monthly user who can build use of the 140 character

- f. **WHATS APP:-** WhatsApp messenger is a cross-platform instant messaging client for smartphone, PCs and Tablets launched in January 2010. This application needs internet connection to send image .texts, document, audio, video message to other users that have the app installed their device.

5. Impact of Social Media on Medical and Health

Healthcare workers in the social media provide opportunities for knowledge exchange and promotion of health behavior, public engagement, awareness and contact with patients, students and colleagues.

POSITIVE EFFECT-

- Sharing of doctor prescription to friends, relatives and colleagues.
- Consulting doctors online anywhere and anytime.
- Sharing suggestions among friends, relatives and colleagues about various diseases and its symptoms.
- Support for health-related courses.

NEGATIVE EFFECT -

- Incorrect self-diagnosis.
- Potential breach of privacy

6. Impact of social media on Business

Social Media is a new motivating field in the production of news, power, relationships and communities that integrate businesses, partnerships and brands.

POSITIVE EFFECT -

- With the use of Social Media, it is better to understand the customer requirement.
- Social media help in promoting the business all over World.
- Social media provides rich customer experiences.

NEGATIVE EFFECT-

- Negative customer reviews are harmful.
- Highly time consuming.
- The web is crowded with more and more content.

7. Impact of social media on Education

The technology of social networking also enables one to share his thoughts with another. This helps a man to interface and trade ideas with a man on one side of the world.

Some social media destinations have changed the way where individuals convey and mingle on the web. Person to person communication destinations render the open door for individuals to reconnect with their old companions, partners and mates. Person to person communication destinations render the opportunities for individuals to reconnect with their old companions, partners and mates.

POSITIVE EFFECT-

- Connectivity – the first and foremost benefit of the social media is connectivity. People from anywhere can connect with anyone.
- Education – social networking provides various benefits to the students and teachers. It is very easy to educate from others who are experts and professionals via the social media.
- Help – you can impart your issues to the group to get help and energy.

NEGATIVE EFFECT-

- Cyber harassing- According to a report distributed by pewCenter.org the greater part of the youngsters have progressed toward becoming casualties of digital bullying over the past.
- Hacking- personal information and security can be hacked and shared on the Internet.

9. Impact of Social Media on Kid and Teens

Today, the media has an immense effect on young people. This has a major influence on adolescents in all facets of life: television, computers, video games, social networking sites. With the media all isn't wrong. When properly used, the media will turn young people's lives from good to better. This post highlights the positive and negative influence of the media on teenagers.

POSITIVE EFFECT-

- Help Develop Awareness: most teens live a sheltered life. But with exposure to various media outlets; they can develop awareness about society and the world.
- Help Develop social Skills: many teens the probability to develop their social circle and develop new friendship.

NEGATIVE EFFECT-

identified social media as how they identify new brands products and services. Social media marketing helps to validate your brand. A company's social media presence, when done correctly, tells consumers that their brand is active and focused on thriving communication with consumers. 63% of consumers who search for businesses online are more likely to use ones with an informative social media presence. Need more help on how to validate your brand? Check out our branding blog. Social media marketing has the power to increase customer loyalty. 71% of consumers who received a quick response on social media would recommend the brand to others.

CONCLUSION

The Three most prominent networks in the field of social media research are Facebook, online communities and Twitter. There are so many sites used in social media. The most popular sites are Facebook, Twitter, Google+, WhatsApp, Instragrme. Generally this young generation use mostly those sites. The web-based social networking is becoming a routine for every individual, people as the technology evolves; groups are consistently dependent on this technology. Organization uses online networking to improve the company in different courses to achieve business goals, for example by extending the organization's annual deals. Every day, young people are in contact with these media. Social networking has many benefits but it still has certain shortcomings that have an detrimental effect on men.

Our study shows that social repercussions in social media are incipient, both potential and real. This shows that researchers from various fields involved in health research, public health, animal welfare and genomics share the improvements they have achieved through their research and open up new sites for people to interact. Considering the increasing importance and presence of the dissemination of research, the findings show that researchers still need to include the objective of sharing the social impact of their results in their dissemination and communication strategies. Social networking enables exposure for people of increasing ages, gender, cultural backgrounds, and levels of education in social media. Social Media is Positively and Negatively impact on Medical and Health, Education, Society and kid and Teens. Finally, it is important for all people to take on constructive social media aspects and prevent negative consequences.

REFERENCES

1. Abhimanyu Shankhdhar, JIMS / Social media and business /

2. Mahmoudi Sidi Ahmed et al. "Detection of Abnormal Medical Images Using

7. A.T.M Shahjahan, K.Chisty, "Social Media research and its effect on our society" International journal of Information 7 communication Engineering, Vol:8, No:6,2014.
8. Aggarwal, R., & Singh, H. (2013). Differential influence of blogs across different stages of decision making: The case of venture capitalists. *MIS Quarterly*, 37(4), 1093–1112.
9. Poppy G. Science must prepare for social impact. *Nature*. 2015; 526 (7571): 7.pmid: 26432204

साहित्य सम्राट

अण्णा भाऊ

संपादक

डॉ. राज ताडेरारव / डॉ. सतीश कामत
अब्राहमबापू आवळे / डॉ. कपिल राजहंस



४१. अण्णा भाऊ साठे यांचा सामाजिक आणि आर्थिक दृष्टिकोन
प्रा. सुर्यकांत प्रभाकर माने
सौ. ईशा जगदीश गोताड / ३२३
४२. अण्णा भाऊ साठे यांच्या साहित्यातील आंबेडकरी विचारांची
प्रासंगिकता
डॉ. कहाळेकर सी. एम. / ३३२
४३. अण्णा भाऊ साठे यांचे समाज कार्य
डॉ. अतुल पद्माकर खोसे / ३४२
४४. अण्णा भाऊ साठे यांच्या साहित्यातील स्त्री चित्रण
श्री. रमेश विठ्ठलराव शेळके / ३४५
४५. अण्णा भाऊ साठे यांच्या साहित्यातील सामाजिक विद्रोह
तथा साम्यवादी विचार
डॉ. धिरजकुमार नजान / ३४९
४६. अण्णा भाऊ साठे यांच्या साहित्याचे स्वरूप
डॉ. गजानन अनंता देवकर / ३५९
४७. अण्णा भाऊ साठे आणि संयुक्त महाराष्ट्र चळवळ
प्रा. एस. एन. पाटील / ३६४
४८. अण्णा भाऊ साठे यांच्या साहित्यातील मुंबई नगरी
डॉ. अनुप्रिया ग्रीष्म खोब्रागडे / ३७१
४९. अण्णा भाऊ साठे यांच्या फकिरा कादंबरीतून प्रकट होणारी
वैचारिक मूल्ये
डॉ. ढोणे कुसूम बाबूराव / ३७९
५०. अण्णा भाऊ साठे यांच्या कादंबरीतील साहसाचे चित्रण
डॉ. बोरसे विनोद बाबूराव / ३८४
५१. अण्णा भाऊ साठेचे जीवन आणि कामगार चळवळ
प्रा. राधिका सावंत / ३८९
५२. साहित्यरत्न अण्णा भाऊ साठे यांच्या साहित्यातील स्त्री जीवन
प्रा. चौधरी गोपाल विश्वनाथ / ३९४

साहित्यरत्न अण्णा भाऊ साठे व त्यांचे सामाजिक तत्वज्ञान

सौ. सरिता दशरथ देशमुख

शेठ ज. नौ. पालीवाला कॉमर्स, आर्ट्स अँड सायन्स कॉलेज, पाली

प्रस्तावना

साहित्यरत्न अण्णा भाऊ साठे हे एक मराठी समाज सुधारक, लोककवी आणि लेखक होते. त्यांचा पिंड हा सामाजिक व लोककल्याण कार्यासाठी होता. म्हणून त्यांनी केलेले साहित्य हे प्रबोधनपर व परिवर्तनवादी आहे. अण्णा भाऊंच्या साहित्यातून सामाजिक उणिवांचा, वेदनांचा विद्रोह आहे. त्यांच्याकडे सामाजिक मन होते. त्यांनी सामाजिक दलित माणूस हा साहित्याचा विषय केला. त्यामुळे त्यांनी सामाजिक चळवळी कामगार चळवळ व समाज जागृतीवर कार्यक्रम केले. अण्णा भाऊंचा पिंड सामाजिक असल्यामुळे त्यांनी अन्यायाविरुधी लढा दिला. त्यांना समाजप्रिय होता. दलितांची चळवळ ही माझी चळवळ समजून अण्णा भाऊ रात्रदिवस पार्टीचे काम करत असत. विषमते विरुद्ध लढा देण्यासाठी १९३८ ला दलित युवक संघाची स्थापना केलेली होती. सामाजिकदृष्ट्या उपेक्षित, दलित, पीडितांच्या न्याय वेदनांना मराठी साहित्यात प्रभावीपणे मांडण्याचे काम अण्णा भाऊ साठे यांनी केले. व्यवस्थेच्या समूहाला तुडविले, चिरडून टाकले. आत्मसन्मान नाहीसा करून टाकला. पायदळी तुडविल्या गेलेल्या, पायदलाच्या धुळीत धूळखात असलेल्या कित्येक पिढ्यांनी गंजलेल्या लष्करांची ठिकार झालेल्या अवस्थेच्या अण्णा भाऊ जन्मले. ज्या मुशीमधून तयार आले ती सामाजिक स्थिती शैक्षणिक दृष्ट्या पूर्णपणे मागासलेली सामाजिक दृष्ट्या भयंकर अशा

अण्णा भाऊंनी सामाजिक जीवन अगदी जवळून पाहिले आहे, भोगले आहे. शोषिताना व्यवस्थेचे शोषण केलेले पहिले आहे. त्यामुळे त्यांनी समाज जीवनावर वेगवेगळ्या आपल्या साहित्यातून प्रकाश टाकल्याचे काम केल्याचे दिसून येते. त्यांचे श्रेय अण्णा भाऊंना द्यावे लागेल. अण्णा भाऊंनी दलित, श्रमिक, शेतकरी, कामगारवर्ग इत्यादींना अगदी जवळून पाहिले आहे. त्यामुळे त्यांनी त्यांच्या अस्सलपूर्ण कथा, कादंबरीतून मांडले आहे. वारणेच्या खोऱ्यात ही त्यांची पहिली कादंबरी आणि त्यानंतर आग, गुलाम, फकिरा, ठासलेल्या बंदुका अशा एक ना एक चित्रकृतीच्या कथा त्यांच्या साहित्यामधून पुढे येत होत्या. त्या कथामधील बहुतेक पात्र ही सत्यघटनावर आधारित होती. अन्याय करणाऱ्या आणि अन्यायाला बळी पडणाऱ्याचे असे दुहेरी विश्व अण्णा भाऊ ज्वलंत आणि अविष्कारपूर्ण लेखणीने मांडू लागले होते. आणि म्हणूनच त्यांच्यामधला प्रतिभावंत साहित्यिक हळूहळू जनतेच्या आणि वाचकांच्या निदर्शनास यायला लागला होता. भटक्या विमुक्तांचे भटकंतीचे जीवन पहिल्यांदाच अण्णा भाऊंनी त्यांच्या लिखाणातून समाजाला दाखविले.

समाजातील दलित, शोषित जनतेचे जातपात, धर्म, मान-पान यांचा त्याग करावा व एक समतेवर आधारीत समाज निर्माण करण्यात पुढाकार घ्यावा असे अण्णा भाऊंना प्रकरतेने वाटत होते. अण्णा भाऊंनी विविध साहित्य हाताळले कथा, कादंबऱ्या, पोवाडे, लावण्या, लोकनाट्ये, पदे, गीते अशी विविध क्षेत्रे त्यांनी सहज पराक्रांत केली. आपल्या साहित्यातून शोषण, अन्याय, अत्याचाराला विरोध करणे त्यांनी ध्येय मानले व मानवीवृत्ती प्रवृत्तीचे वास्तव दर्शन वाचकांना घडविले. दलितांच्या निर्जीव मनाला चेतवत अण्णा भाऊ मराठी साहित्यातील अढळ पदावर विराजमान झाले. अण्णा भाऊंनी आपल्या सर्वच

महाराजांची बुवाबाजी अण्णा भाऊंनी डोळे मोडीत राधा चाले या कादंबरीत चित्रित केले आहे. वर्गविग्रहाचे तत्वज्ञान सर्वसामान्य जनांपर्यंत पोहचविण्यास वैयक्तिक दुःखाचा विचार न करता आपले विचार, कार्य व प्रतिमा यांच्या साह्याने लोक कलेला प्रतिष्ठा प्राप्त करून देणाऱ्या आणि वंचितांची व्यथा प्रभावीपणे मांडणारे लोकशाहीर अण्णा भाऊ साठे म्हणजे जातीभेदामुळे जातीच्या उतरंडी मुळे शिक्षणापासून समग्र विकासापासून वंचित राहिलेल्या दलित समाजातील एक समृद्ध व्यक्तिमत्व होय.

अण्णा भाऊ जातीय वर्गीय हितसंबंधाच्या पूर्णता विरोधी आहेत. प्रखर बुद्धित्वाचा सामना स्वातंत्र्य, विश्वबंधुत्व, समाजवादी विचार यांच्या वैचारिक साधनेवर अण्णा भाऊंचा वाङ्मयीन दृष्टीकोन उभा आहे. अन्याय, शोषण, पिळवणूक यांना ते आपल्या साहित्यातून विरोध करतात. अण्णा भाऊंच्या समाज विचार प्रणालीचे सूत्र आहे. त्यांची दृष्टी व्यमिश्र आहे. तसेच ती पुरोगामी प्रणाली सतत आवाहन करणारी आहे. कम्युनिस्ट पार्टीने जोपासलेल्या या जीवन विषयक दृष्टीकोनाला साहित्य विचाराला अण्णा भाऊंच्या बाबतीत महात्मा जोतिबा फुले, राजर्षी शाहू आणि डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर विचारांचा ही सन्मान आहे.

अण्णा भाऊ साठे हे सामाजिक बांधिलकी मानणारे जीवन सन्मुख साहित्यिक आहेत. साहित्य हे समाज परिवर्तनाचे मोठे भाग आहे. अशी त्यांची स्वच्छ भूमिका होती. अण्णा भाऊ साठे हे साहित्य जगणारे जीवनाचे पाईक व जीवन लिहिणारे जातिवंत साहित्यिक होते. त्यामुळे त्यांच्या लेखनाच्या प्रेरणा त्यांनी तत्वज्ञानाच्या कुठल्याही ग्रंथात अथवा लेखन प्रक्रियेचे गैरदोरे बांधणाऱ्या प्रबोधन पाठशाळेतून घेतल्या नाहीत. अण्णाची शाहीरी कवित्व हे अंतः कृतीतून निर्माण झाले. पुढे ते पाझरलेल्या प्रमाणे पसरत राहिले. संयुक्त महाराष्ट्राच्या चळवळीत तर अण्णांच्या कवित्वाने खऱ्या अर्थाने कळस गाठला केवळ कल्पनेचे पंख लावून अण्णांची शाहीरी फुलत नव्हती तर तिची मुळे थेट तळागाळापर्यंत भजलेली होती. एका मध्ये दुसऱ्याचा अर्थ समावलेला होता. तर एका ऐतिहासिक सूत्रात आज काय करायचे आहे. याचा संकेत दडलेला होता म्हणूनच अण्णांच्या

सतेज होत गेली. या धारणेने थेट आंबेडकर परिवर्तनवादी चळवळीचा वारसा घेतला म्हणूनच शाहीर अण्णा भाऊ स्पष्टपणे लिहितात. जग बदल घालूनी घाव, मला सांगुनी गेले भीमराव, तसेच १५ ऑगस्ट १९४७ स्वातंत्र्याच्या विरोधात मुंबई कोर्टात मोर्चा नेणारे अण्णा भाऊ साठे म्हणतात. 'यह आझादी झुठी है। देश की जनता भुखी है।' हा नारा देऊन अण्णा भाऊंनी हे स्वातंत्र्य म्हणजे इंग्रजाई, पेशवाईने बहुजनांवर अन्याय करण्यास दिलेला एक परवत्सा आहे. त्यांना देशाच्या स्वातंत्र्या पेक्षा पोटाची आग महत्त्वाची वाटली होती. यातून अण्णा भाऊंचे बहुजन समाजासाठी असलेले हळवेपण व तळमळ दिसून येते.

इतिहासात १९४२ हे वर्ष अत्यंत महत्त्वाचे मानले जाते. इ. स. १९४२ ला महात्मा गांधींनी चलेजाव ची चळवळ हाती घेतली आणि याच वेळी शाहीर लोकनाट्यकार अण्णा भाऊ साठे यांनी आपली प्रतिमा पणाला लाऊन लोकनाट्यरूपाने ती जनता जनार्धनाच्यासमोर उभी करायला सुरवात केली. या वेळी भारताचे स्वातंत्र्य नजरेच्या टप्प्यात आले होते. याच वेळी देशांतर्गत अनेक प्रश्नांनी थैमान ही घातले होते. यामध्ये भाषावार प्रांतरचनेचा प्रश्न अत्यंत महत्त्वाचा होता. नेमके याच वेळी मोरारजी देसाई यांचे नेतृत्व गुजरातच्या बाजूने ऊभे राहिले आणि म्हणूनच महाराष्ट्रातून गुजरातला जोडण्याचा अथवा त्याला स्वतंत्र ठेवण्याचा कुटिल डाव सुरू झाला. अण्णा भाऊंनी सर्व शक्तीनिशी या अन्यायाविरुद्ध दंड थोपटले. कामगार मैदान जनसमुहाच्या चैतन्याने सळसळू लागले. अण्णानी आपण स्थापन केलेल्या लाल बावट्याच्या कला पथकाच्या माध्यमातून उभा महाराष्ट्र पिंजून काढायला सुरवात केली. यामुळे तत्कालीन शासनाने अण्णा भाऊंच्या कला पथकाच्या कार्यक्रमास बंदी घातली. पण अण्णाची प्रतिमा अशी सहजासहजी हार खाणारी नव्हती. त्यांनी लोकनाट्याच्या

या अनुषंगाने अण्णा भाऊंनी आपल्या लोकनाट्याचे स्वातंत्र्य बनवले असे सहज लक्षात येईल. अण्णा भाऊंचे महत्वाचे कार्य म्हणजे पूर्वीच्या तमाशाला त्यांनी परंपरागत चालत आलेल्या प्रथेतून बाहेर काढून पवित्र स्वरूप दिले.

१९४४ साली लालबावटा या कलापाथकाची स्थापना केली. या माध्यमातून त्यांच्या लिखाणाला सुरुवात झाली. त्यांनी आपल्या गाण्यातून पोवाड्यातून अनेक सामाजिक राजकीय प्रश्नांना राष्ट्रीय आंतरराष्ट्रीय समस्यांना वाचा फोडण्याचे महान कार्य केले आहे. इ. स. १९५० ते १९६२ हा त्यांचा साहित्य क्षेत्रातील सुवर्णकाळ होता. या काळात त्यांनी ३२ कादंबऱ्या, ३०० च्या वर कथा, १२ कथासंग्रह, ३ नाटके, १४ लोकनाट्ये, १० पोवाडे, १ शाहीरी व १ प्रवासवर्णन इत्यादी साहित्याचे भरणे लेखन त्यांनी केले. त्यांच्या साहित्य कृतीमधील व्यक्तिरेखा देशात स्वतंत्र, महिलांचे शील आणि पुरुषाचा स्वाभिमान हे तीन प्रमुख मूल्य जपण्याचा प्रयत्न करित असताना दिसतात. पारंपरिक आणि धार्मिक अनिष्ट प्रथांना छेद देत सकल बहुजन समाजाला या जगाकडे डोळस आणि वास्तववादी दृष्टीकोनातून बघण्याची शिकवण देऊन सर्व बहुजनांना न्यायी दृष्टी मिळवून देणारे थोर साहित्यिक विचारवंत लढवय्या शाहीर अण्णा भाऊ साठे होते. ही पृथ्वी शेपाच्या मस्तकावर तरली नसून ती कष्टकरी व कामगारांच्या तळहातावर तरली आहे. त्या कष्टकरी कामगारांचे जीवन अत्यंत प्रामाणित हेतूने आणि निष्ठेने आयुष्यभर लिहीले आपल्या उत्तराधित ते आंबेडकरवादी विचाराने ते प्रेरित झाले.

जग बदल घालून घाव, सांगून गेले मला भीमराव या काव्यातून त्यांनी दुष्ट सामाजिक रूढीवर घाव घालायला सांगितले. समता आणि बंधूता यांची पाठराखण करणारी समाजव्यवस्था, शासनव्यवस्था निर्माण व्हावी. अशी अपेक्षा त्यांनी काव्यातून व्यक्त केली. स्वतः वर झालेला अन्याय सहन करू नका आणि इतरांवर अन्याय करू नका असा मूलमंत्र त्यांनी दिला.

अण्णा भाऊंनी छत्रपती शिवरायांचे चरित्र रशियापर्यंत पोवाड्यातून सांगितले त्यांनी छत्रपती शिवाजी महाराजांचा अभिमानाने उल्लेख केला. पुढे त्यांचे रशियन भाषेमध्ये भाषांतर झाले. आणि राष्ट्राध्यक्षाकडून त्यांचा सन्मान देखील झाला. त्यानंतर त्यांनी आपल्या लिखाणातून विविध विषयांवर लिहिले.

ती दीन दलित कष्टकऱ्यांच्या तळहातावर तरलेली आहे. हा संदेश आपल्याला लक्षात घेणे गरजेचं आहे. अण्णा भाऊचे विचार हे बहुजनांना सुधारणारे होते. अण्णा भाऊंनी संस्कृतीपासून विलग झालेल्या हजारो दुःखी जनांनी गाऱ्हाणी मांडली. सामाजिक प्रश्न सोडविताना तत्वापासून अलग न होता कर्तव्य कठोर भूमिका घेताना स्वतः हा स्वच्छ व पारदर्शी आयुष्य जगले व परिस्थिती शरण होणे अण्णा भाऊंनी नाकारले. महात्मा फुले व डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे क्रांतिकारी विचार समाजाला पुढे नेणारे आहेत.. त्यामुळे समता, स्वातंत्र्य व बंधुत्व या विचारांचा शेवट पर्यंत त्यांनी पाठपुरावा केला. सामाजिक प्रश्नांचे गांभीर्य लक्षात घेऊन समाजाचे प्रतिबिंब शब्दात टिपणारे साहित्य व सांस्कृतिक चळवळी या मातीत फारशा रुजल्या नव्हत्या अशा या कालखंडास महात्मा फुल्यांनी सामाजिक प्रश्न प्राधान्याने सोडवत. हाच मार्ग डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी दलित मुक्तीसाठी अधिक सोपा केला.

अण्णा भाऊंनी क्रांतीपुरुषाचा हा वारसा स्वीकारून लोककला व साहित्यकलेच्या प्रांतात मुशाफिरी करून या महापुरुषाचे कार्य पार पाडले. अण्णा भाऊंनी आपल्या लेखणीतून समाजामध्ये समतेचे धडे उभे केले. त्यांनी आपल्या कार्यामध्ये विविध प्रकारच्या समाजाचा अभ्यास केलेला दिसून येतो. तळागाळातील लोकांचा अभ्यास आपल्या लेखणीतून केलेला दिसतो. स्त्रीचे नवे रूप स्पष्ट करताना नव्या युगातील नवी स्त्री पुरुषी अहंकाराला ठोकून मुक्त जीवनाचा व दास्यविरोधात कठोरपणे उभी राहते. देशाचे स्वातंत्र्य, स्त्रीचे चरित्र आणि पुरुषाचा स्वाभिमान यांच्या रक्षणासाठी त्यांनी जीवनभर लढे उभे केले. अण्णा भाऊंची ही लेखनी खऱ्या अर्थाने जीवनवादी विचारांवर उभी होती. भुकेच्या ज्वलंत प्रश्नांनी सोडवणूक व्हावी व सर्वांना न्याय मिळावा यासाठी त्यांनी समतेचा विचार

तसेच शरीर विक्रिय करून जिंदगीचा पर्दाफाश करणाऱ्या स्त्रिया विषयी अण्णा भाऊ तळमळीने लिहितात.

डॉ. बाबासाहेब आंबेकरांच्या तत्व विचार प्रमाण माणून ती आग व धग शब्दातून पेटवत ठेवली. भारतातील जाती प्रथेला बळकट करणारी जाती व्यवस्था उध्वस्त करण्यासाठी त्यांनी साहित्यातून मानवी जीवन मूल्याचा जोरदार पुरस्कार केला. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांच्या व्यवस्था भेदक लढ्याची चिकित्सक मांडणी केली. अण्णा भाऊ कधी देवळात गेले नाहीत. उपवास करत नाही, म्हणजे ते परिवर्तनवादी आहेत. अंधश्रद्धा पाळत नाहीत. ते विज्ञान मानतात म्हणजे ते विज्ञानवादी आहेत. अण्णा भाऊ जात, पात, वंश, भेद, धर्माच्या पलीकडे जाऊन कार्य करणे हेच एक मूल्य मानतात. गुलामाला गुलामीची जाणीव करून दिल्याशिवाय बंड करून उठणार नाही. या डॉ. आंबेडकरांच्या विचार धारणे प्रमाणे अण्णा भाऊ या व्यवस्थेला बजावतात आमचाच गुन्हा आहे. गुलामगिरीची जाणीव अपेक्षित सामान्य समाजात रुजविण्याचे तिच्यात स्वाभिमान जागृत करण्याचे काम अण्णा भाऊंनी केले हे वास्तव विसरता येण्यासारखे नाही. कुत्र्या मांजरासारखे जगू नका, अन्यायाला प्रतिकार करा. मनगठाच्या भरोशावर जगा असे अण्णा भाऊ वारंवार म्हणतात, हे सत्य विसरता येण्यासारखे नाही. त्याचे विचार आजही तंतोतंत जुळतात.

स्वातंत्र्यपूर्व व स्वातंत्र्यानंतरच्या काळात ज्यांनी अंधश्रद्धा अशिक्षितपणा, अन्याय, अत्याचार यांच्या विरुद्ध लढा उभा केला. त्यात अण्णा भाऊ साठे हे नाव अग्रक्रमावर घेणे अपरीहार्य आहे. याकाळात दीन दुबळ्या दलित वर्गाच्या वेदना अण्णा भाऊंना सहन झाल्या नाहीत. म्हणून त्यांनी आपल्या शाहिरीच्या माध्यमातून बंडाची पताका हाती घेतली. सांस्कृतिक लढ्याच्या माध्यमातून अण्णा भाऊंनी सामाजिक आणि शाहिरीच्या माध्यमातून लोकांपर्यंत पोहचविण्याचे मोठे कार्य केले. सामाजिक परिवर्तन आणण्याचे कार्य या माध्यमाच्या साह्याने केलेले दिसून येते त्यांच्या शाहिरीच्या माध्यमातून सामाजिक तळागाळातील लोकांपर्यंत आपले विचार व मोठ्या प्रमाणात समाज परिवर्तन घडवून आणलेले आपणात दिसून येते.

सारांश

प्रबोधनपर आहे. अण्णा भाऊंच्या साहित्यात सामाजिक उणिवांचा विद्रोह आहे. सामाजिकदृष्ट्या उपेक्षित, दलित पिडीतांना व्यथा वेदनांना मराठी साहित्यात मांडण्याचे काम अण्णा भाऊंनी केले आहे. ज्या व्यवस्थेत ज्यांचे ज्यांचे शोषण केले. त्यांच्या जीवनावर प्रकाश टाकण्याचे काम अण्णा भाऊंनी केले आहे. सामाजिक न्याय मिळून देण्याचे कार्य त्यांनी केलेले आहे. या सगळ्याचे श्रेय अण्णा भाऊंना द्यावे लागेल. भटक्या विमुक्तांचे भटकंतीचे जीवन पहिल्यांदाच अण्णा भाऊंनी त्यांच्या लिखाणातून समाजाला दाखविले. ढोंगी बुवाबाजी करणाऱ्यावर प्रकाश टाकले आहे. अण्णा भाऊंच्या साहित्यातील नकार, दुःख, दारिद्र्य, अन्याय, विषमते विरुद्ध संघर्ष करणारी माणस जीवनाचे तत्त्वज्ञान सांगताना दिसतात. त्यांनी दीन दुबळ्यांना आपल्या पोवाड्यातून अनेक सामाजिक राजकीय प्रश्नांना राष्ट्रीय आंतरराष्ट्रीय समस्यांना वाचा फोडण्याचे महान कार्य केले आहे. त्यांच्या साहित्यातून व्यक्तिरेखा देशाचे स्वतंत्र, महिलांचे शील आणि पुरुषांचा स्वाभिमान हे तीन मूल्ये जपताना दिसतात. सामाजिक परिवर्तन घडवून आणण्याचे मोठे कार्य अण्णा भाऊंनी केलेले दिसून येते.

संदर्भ

१. लोकशाहीर अण्णा भाऊ साठे-निवडक वाङ्मय महाराष्ट्र राज्य साहित्य आणि संस्कृती समाज
२. सुधारक लोकशाहीर अण्णा भाऊ साठे संपादित, संपादक- महेंद्र साठे
३. सत्यशोधक भाषणे -दिलीप नलगे, प्रकाशक, रिया पब्लिकेशन, कोल्हापूर, प्रहार -१८ जुलै २०१६